

Thunnis van Oort

Film en het moderne leven in Limburg. Het bioscoopwezen tussen commercie en katholieke cultuurpolitiek (1909-1929)

Hilversum (Verloren) 2007, 224 p., € 22,-,
ISBN 978-90-8704-019-2.

Wat kun je doen als katholieke kerk om je geloofsgenoten te beschermen tegen onzedelijke films? Zelf films aanbieden in bioscopen in eigen beheer of, als dat niet werkt, censuur toepassen. In zijn dissertatie over de maatschappelijke inbedding van het bioscoopbedrijf in het katholieke Limburg tussen 1909 en 1929, laat Thunnis van Oort zien welke strategie de kerk toepaste en met welke resultaten. Zijn onderzoek is onderdeel van het nwo-project 'Cinema, modern life and cultureel identity in the Netherlands, 1895-1940'. In dit project kiest men in navolging van recente buitenlandse publicaties,

voor een contextgerichte filmgeschiedenis, waarbij vooral lokale ontwikkelingen centraal staan. De dissertatie van Van Oort neemt echter als uitgangspunt een regio (Venlo, Maastricht en de oostelijke mijnstreek), waarbij relaties worden gelegd tussen lokale gebeurtenissen en nationale ontwikkelingen. Internationale aspecten blijven grotendeels buiten beschouwing, hoewel deze wel degelijk invloed hadden op de geschiedenis van Limburg. Zo constateert Van Oort dat de bioscoop geen specifiek Limburgse identiteit uitdroeg, maar eerder een 'ongebonden kosmopolitisme'. Dat kwam bijvoorbeeld tot uiting in de keuze van internationale namen voor de bioscopen, zoals: Universal, Luxor, Scale, Royal en City.

Het boek is voorbeeldig uitgegeven en rijkelijk voorzien van foto's, krantenknipsels en affiches. Van Oort schrijft vlot en met oog door details zonder in het vertellen van anekdotes te vervallen. De dissertatie heeft een grotendeels chronologische opzet, waarbij het laatste hoofdstuk tevens als conclusie dienst doet al is dat niet als zodanig aangegeven. In het eerste hoofdstuk wordt een helder overzicht gegeven van de stand van zaken van het onderzoek naar de geschiedenis van het bioscoopbedrijf. Bovendien wordt het doel van het onderzoek besproken, maar een uitgewerkte vraagstelling ontbreekt. Voor een dissertatie is dat ongebruikelijk, al heeft dat voor het eindresultaat verder weinig gevolgen. Van Oort wil weten 'hoe de bioscoop als onderdeel van een nieuwe culturele infrastructuur integreerde in het Limburgse maatschappelijke leven' (p. 15). Wat ontbreekt in de vraagstelling is een nadere operationalisering van het begrip 'integratie'. Wanneer is hiervan precies sprake? En wanneer noemt de onderzoeker dit een succes of een mislukking? Van Oort is vooral geïnteresseerd in de rol van 'culturele bemiddelaars' bij de genoemde integratie van de bioscoop, zoals bioscoopexploitanten, filmdistributeurs, geestelijken, burgemeesters en bestuurders van de Nederlandse Bioscoopbond (NBB, 1921).

Volgens Van Oort verliep de inpassing van de bioscoop in Limburg in een drietal fasen. Tussen 1909 en 1918 werden de eerste permanente bioscopen opgericht. Dit gebeurde

meestal door ondernemers uit de horeca die al eerder vertrouwd waren geraakt met de rondreizende bioscoop door het verhuren van hun zalen. Het bioscoopbedrijf bleef voor deze eerste groep ondernemers een nevenzaak, want slechts enkele dagen per week werden films vertoond. Bioscopen boden naast films nog andere vormen van vermaak voor de gegoede burgerij, vaak bedoeld om een zekere mate van sociabiliteit te krijgen in de lokale gemeenschap. Naast de openbare bioscopen verschenen 'verenigingsbioscopen', meestal een initiatief van of gelieerd aan de katholieke kerk. Deze bioscopen vertoonden door de kerk goedgekeurde films en waren stevige concurrenten voor de commerciële bioscopen. De tweede fase loopt volgens Van Oort van 1918 tot 1922. Tijdens de Eerste Wereldoorlog steeg het bioscoopbezoek in Nederland sterk en dit stimuleerde een commercialisering en professionalisering van het bioscoopbedrijf na 1918, zoals de oprichting van brancheorganisaties die later samenkwamen in de machtige NBB. De conflicten tussen de commerciële bioscopen en de verenigingsbioscopen (die in principe alleen voor leden toegankelijk waren) namen toe. De eerste moesten steeds hogere vermogensbelasting betalen en stonden bloot aan regulering door de lokale overheid (kinderen mochten de gewone bioscopen niet bezoeken). De conflicten vonden hun apotheose in de 'Venlose bioscoopoorlog' van 1921-1922, waarbij de bioscopen in deze stad enkele maanden dicht bleven. In dit conflict trok de NBB aan het langste eind en de verenigingsbioscopen, ook die onder de hoede van de kerk, verdwenen. In de laatste fase, van 1922 tot 1929, was sprake van een zekere schaalvergroting in het bioscoopbedrijf. Concurrentie maakte, volgen Van Oort, plaats voor 'oligopolide samenwerking'. Een nieuwe groep ondernemers trad naar voren, vaak zonder ervaring in het bioscoopbedrijf, die bioscopen liet bouwen met een modern exterieur en interieur. Van ketenvorming was geen sprake; de meeste bioscopen waren nog familiebedrijven. Omdat de verenigingsbioscopen waren verdwenen, richtte de kerk zich op het censureren van de vertoonde films. Dat gebeurde via het instituut van de katholieke filmkeuring: de

regionale keuringsvereniging en later de Katholieke Filmcentrale. De NBB ging na een langdurig conflict, waarbij de bioscopen in Limburg wederom enkele maanden dichtbleven, uiteindelijk akkoord met een afzonderlijke keuring van films door katholieke instanties naast de landelijk ingevoerde keuring (inwerkingtreding vanaf 1 maart 1928).

Van Oort concludeert dat de integratie van de bioscoop in Limburg verschilde per plaats en per periode. Dit hing in belangrijke mate af van de machtspositie van de culturele bemiddelaars. Een streng katholieke burgemeester, zoals Van Oppen in Maastricht, kon de commerciële bioscopen flink dwarszitten. Maar in de oostelijke mijnstreek werd eerder naar een consensus gezocht. Gedurende de onderzochte periode vond wel een verschuiving plaats van lokale bemiddelaars naar regionale en nationale organisaties. Sommige lokale bemiddelaars konden echter in deze nationale organisaties een rol van betekenis blijven spelen, zoals de Venlose bioscoopondernemer Willem Peters.

Voor zijn onderzoek heeft Van Oort een bewonderenswaardig groot aantal archieven en collecties bekeken, vooral met het doel meer te weten te komen over de beginjaren van de bioscoop in Nederland. Cijfers over bezoekersaantallen, aantallen bioscopen, opbrengsten, vertoonde films, enzovoort, bleken echter nauwelijks voorhanden. Het beeld blijft hier fragmentarisch en dat noodzaakt Van Oort om zijn onderzoeksperiode soms ruim te interpreteren. Zijn zoektocht heeft vooral kwalitatieve gegevens opgeleverd, zoals over de eerste ondernemers in deze opkomende branche, hun opvattingen over de rol van de bioscoop in het maatschappelijk leven, de strijd tegen gevestigde conservatieve krachten en de professionalisering van het filmbedrijf na 1918. Wellicht dat de nog te verschijnen onderzoeken van dit nwo-project meer informatie opleveren over de beginperiode van de bioscoop in Nederland, zoals de opvallend ruime vertegenwoordiging van joodse ondernemers.

Ferry de Goey